

NEMZETPOLITIKA

Senkisémet hangoztatta jobban Szekfű Gyulánál a „történeti” szempont jelentőségét: ne nézzük a múltat a jelen szemléletén keresztül, ítéljük meg a történetet saját szelleme szerint, ne erőltessük rá messzi századokra a mai gondolatokat. Ugyanekkor nincs talán egyetlen történetíró sem, aki Szekfű Gyulánál nagyobb hatást gyakorolt volna nemzedékére és a nálánál fiatalabbakra. Szigorúan elhatárolta munkássága határait; midőn történetet írt, csak történetíró volt, aki a kor és a források bűvöletében él; amidőn a közélettel érintkezésbe került, akkor sem tagadta meg történetírói magatartását. Szekfű Gyula egész sereg művében fordul a jelen kortársai felé s miközben Magyar Történetében következetesen keresztülvitte a múlt önmaga törvényei szerint való értékelését, mindenkor számít a szélesebb rétegekre. Egyáltalában nem zárkózik el a nagy tömegtől, de az értelem és a meggyőződés eszközével közelít hozzá. Sohasem tesz engedményt múló hangulatoknak, felületes érzéseknek; ez a nagy realista elme, régi nagy magyarok módján, mindig csak „a

dolgot önmagát” nézi. Ismeri közállapotainkat, tisztában van műveltségünk viszonyaival s talán éppen ez a reális felismerés, ez a sosem leplezett pesszimizmus, ez a nagy magyar hagyományokat idéző őszinteség és önismereti hajlandóság teszi erőssé, hogy bátran szembeszálljon a korszak összes hullámmázaival. Történetírása tehát sosem öncélú, hanem súlyos nemzeti és emberi feladatokat hordoz. Szekfű Gyula könyveiben nagy tanítói tehetség, valóban „Praeceptor Hungariae”, aki szomorú tekintettel nézi sok viszonyunkat, de rögtön meg is magyarázza az okokat, felfejti a dolgok múltba menő gyökerét. Midőn a közélet felé fordul s a politika szenvedőihez beszél, ez a „történetpolitikai magatartás” egyszerre világossá lesz. Meg akarja tanítani értelmesen, okozatosan gondolkozni az embereket; szeretné, ha elmélyednének az okok és következmények bonyolult hálózatában, szívesen fedi fel nemzeti bajainkat, hibáinkat, hátramaradásunk lényegét s mindebben ismét csak a történetíró szemlélete vezet, aki a maga roppant egységében egynek látja a múltat, jelent, jövőt, s az élet egyetlen része sem marad rejtve előtte. Am mivel ily ritka átfogó tekintettel tekint mindenfelé, nagy felelősséget érez a jelen irányában is.

Ez a felelősség, a múlt tökéletes ismerete, az okok szövedékében való eligazodás, a szigorú és pontos önismeret hálátlan és magányos erénye, az emberi és nemzeti lelkiismeret ritka finom remegése az, mely Szekfű Gyulát a közélet felé vezette. A közéleten itt nem szabad értenünk a napi politika múló tülekedését, aminthogy Szekfű Gyula minden-

kor távol állott a mindennapok haszonlesőitől, a mulandó konjunktúráktól, a korszak kétes ügyességeitől. A közéleti hivatás számára a politika legmagasabb szféráit jelenti, azt a kört, ahol az államról, a társadalomról és az embereknek az államhoz, társadalomhoz való kapcsolatairól való nézetek megszületnek. Ha végignézünk az elmúlt húsz-harminc esztendőn, nyugodtan elmondhatjuk: senki sem gondolkozott oly mélyen a magyar nép sorsáról, a magyar állam létéről, a nép és állam oly izgatóan érdekes kapcsolatairól, mint Szekfű Gyula. Nem egyszer szóvá tette, mennyire hanyatlott az elmúlt években államszemléletünk és politikai érzékünk. Allameszménye természetesen nem a XIX. század állama. Éppen, mert soká annyira a múlt és a hagyomány bűvöletében élt, ezért fordult ellenzéssel szembe azzal a XIX. századi állammal, mely szerrinte elszakadt a magyar államiság klasszikus folytonosságától. A liberális állam fölött azonban nemcsak emiatt gyakorol kritikát. Szekfű Gyulát mélységes keresztény szemlélet hatja át és kereszténysége maga az emberiség és méltányosság, az ember természeti jogainak tisztelete. Nemcsak önmagától jutott erre a felismerésre, de ide vezethette Széchenyi István politikájának szemlélete is, aki az újkori magyar történet legnagyobb energiája, kislugárzó fókusza. Széchenyi is a magyar ember sorsát vette szemügyre, és Szekfű Gyula államszemléletének is a természeti és emberi jogaiban meghagyott, felemelt ember a középpontja. Mármost a XIX. század állameszményére éppen azért néz kritikával, mert ez az államgondolat a szabad versenyévelv

vallotta és magára hagyta a magyar embert éppen akkor, mikor ebben a polgártalan és tőkeszegény országban, a köztünk terjengő „gazdasági indifferenzizmus” között — ez is Szekfű Gyula szava és megállapítása — segítségre, védelemre, oltalomra lett volna szüksége. Az állam történeti jellege és folytonossága különben az emberben él. Nem vallhatjuk tökéletesen a történeti folytonosságú, keresztény magyar állam hitét, ha megfélekedünk az emberről. Midőn jövőnk fejlődésünk homályait kutatja Szekfű Gyula, állam- és nemzetszemlélete minduntalan reábukkan arra az emberre, akit nevelni, művelni, szeretni kell.

Ez a történeti folytonosság, a szentistváni értelemben vett keresztény állam azonban csak akkor épülhet szilárd alapokra, ha elveit valóban méltányossággal, megértéssel visszük keresztül. Szekfű Gyula a nemzetiségi kérdés területéről hoz minduntalan példákat erre vonatkozólag. Még látjuk majd nézeteit a nemzetiségi kérdéstről; most nézzük emberi állásfoglalását befelé. Az 1920-as években állította fel a történeti keresztény államról, a keresztény demokráciáról szóló posztulátumait. Már ekkor világosan látja gazdasági struktúránk hibáit. De bízunk a keresztény megújulás erejében s abban, hogy az akkor annyit emlegetett kereszténység valóban „közéleti” kereszténység, azaz nem marad csupán frázis, hanem áthatja az élet minden területét, szabályozza ember és ember viszonyát, a létharcot megszelídíti és harmóniát hoz közénk. Azóta is hű maradt ezekhez a nézeteihez Szekfű Gyula, melyekről nem egyszer be kellett látnia,

mennyire csak pium desideratumok. Kritikájában mindig felemlegeti az eredeti keresztény természetjogi álláspontot. De világos, hogy nem ő távolodott el eredeti magatartásától, hanem a viszonyok fejlődhetek annyira, hogy Szekfű Gyula az emberi fejlődés, a társadalmi haladás érdekében szükségesnek tartja, hogy emlékeztesse az embereket a keresztény állam igazi lényegére s a természetjogi, emberi követelmények természetére. Az természetesen már külön stúdium tárgya lehetne, merre, milyen talajba hullottak Szekfű Gyula gondolatai az 1920-as években, s egyáltalában, hogy akkori munkássága mint hatott közéletünk további fejlődésére. Ha viszonyainkat nézzük, megokoltnak látjuk azt a szomorúságot, azt a bizonyos pesszimizmust, ahogy Szekfű Gyula nézi azóta a helyzetet. Mert az általa posztulált történeti és keresztény államiság mégis az értelem erején épülne és szabályozója nem más, mint az igazság és méltányosság.

Az is más kérdés, mint alkalmazhatók a keresztény alapelvek a modern államhatalom felépítésénél, illetve, hogy ki hogyan és miként értelmezi ezeket az elveket. Szekfű Gyula minden pesszimizmusa mellett sem téveszti szem elől a keresztény méltányosság követelményeit. Nem hisz a fejlődés és haladás XIX. századi gondolatában, bizonyos pesszimizmussal nézi a haladási gondolat európai hatását. Ez a „történeti” szempont eredménye nála; forráskritikai módszere nem szenvedhette, hogy a XIX. század haladási eszménye szerint mérlegeltek és értékelték a régi korszakokat. E helyett eszménye a sztatikus és konzervatív állam, mely azonban

a keresztény természetjog értelmében valósággal népi és népjóléti állam is. Kritikai pesszimizmusában ez a keresztény gondolat állandó szilárd pontot jelent. Ehhez méri a korszakok változásait a történetíró és a „Praeceptor Hungariae” egyaránt s pályája talán ezért van tele csalódásokkal, mert a közéletben sehol sem találja keresztény eszményeinek érvényesülését, melyek túllebegnek korszakunk és állami, politikai életünk változásain, valóságain. Pedig tanításai tisztítóan hatnak, mint megvalósítandó eszmények, még ha a való élet messze elmarad is mögöttük, vagy olykor meghamisítja lényegüket. .

Szekfű Gyula társadalmi eszménye az okosság és az értelem. Nem a merev és dogmatikus ráció lelkesíti, hanem az a történeti gondolkozás, mely végigkutatja okokért a multat, felfejti annak szövevényét és a dolgok miértjére messzi századok tanulságaival felel. A történet valóban a jelen tükre és oka Szekfű Gyulánál, aki nem „filozófiai” princípiumok szerint nézi a folyamatokat, nem hideg konstrukciók, hanem egyedül a valóság szerint. A történelem számára maga a valóság s ezért szeretné történeti gondolkozásra tanítani nemzetét. Jól mélyére lát modern folyamatainknak; tudja, hogy a történeti frazeológia mennyire felületes és felszínes társadalmunk köreiben. A történeti műveltség kérdése állandó gondja volt. Történeti műveltségünk hiányaiból magyarázza a társadalmunkban multunkról és jelenünkről élő hamis hiedelmeket. Bár igazi területe a modern magyar történet és mesteri alkotásai a Mátyás utáni korszakról szólnak, ál-

landó figyelemmel kíséri a húsz év óta divatos őstörténeti mítoszokat és fikciókat. Szerinte elég magyar múltnak a mögöttünk maradt ezer keresztény esztendő és az azt megelőző honfoglalás, mely felé akkora kegyelettel fordultak a keresztény középkor magyarjai. Világos tekintettel látja az őstörténeti fejtegetések dilettáns hamisságait. Ezért követeli a szaktudomány hatását és befolyását közéletünkben, hogy tőle megtanulják az emberek, mi a valóság. A dilettáns őstörténeti fejtegetések befolyásával szemben rámutat arra, mennyire kevésbé ismerik az emberek az igazi magyar történelmet. Szekfü Gyula a történet reális szemlélője és mégis roppant áhítattal fordul a múlt egységes képe felé. Nem tűr rajta torz és hamis vonásokat. Például már az 1920-as évek elején határozottan elutasítja az őstörténeti és faji romantikát. Kimutatja, hogy a faji kérdéssről szóló fejtegetések mennyire idegen eredetűek, mint alkalmazzák a merőben más alkatú magyarokra Chamberlain és Gobineau tanításait, egyszóval igen érzékeny pontokat tapogat ki, főként akkor, midőn a faji gondolat romantikájáról beszél. Kimutatja, hogy akárcsak Európa összes népeinél, úgy a magyaroknál sem lehet faji egységről beszélni; a magyar és külföldi irodalom teljes birtokában mutatja be az emberi keveredés valóságát és beszél arról a történeti gondolatról, arról a történeti egységről, mely a közös múlt, közös sors, közös hagyomány és érzelem munkájával formálta nemzetté a magyarokat. S itt nem riad vissza attól, hogy meg ne mutassa: ez a faji romantika mennyire ártalmas a magyar múlt egészére, hiszen homályba borítja, le-

kicsinyli, torz keretekbe szorítja azt a múltat, mely létünk értelme és útmutatás a jövőre.

Szekfű Gyula tehát mind a faji és őstörténeti romantika, mind a XIX. századi szabadversenyek állam ellenében kitart a szentistváni államgondolat mellett, persze ennek modern értelmében. Nemcsak személyes, régi élményei vonják errefelé, hanem a megfontoltság, a harmónia vágya is. A XIX. századi államtól rossz néven veszi, hogy állapotainkat teljesen összekuszálta, az új romantikától pedig félti a múlt igazi értelmét. S félti a jelent is: a tiszta gondolat ereje Szekfű Gyula gyakori eszménye. A XIX. századtól rossz néven veszi, hogy nem oltalmazta a szabadversenyek kor hatásaira elő nem készített népünket, de az ellene támadó romantikától fél az eszmények és gondolatok teljes összezavarása miatt. Elvész a nemzet, mely tudomány nélkül való, vallja. Számára a magyar nemzeti eszmény lényege az értelem, az okosság, a józanság és méltányosság. Így jut el a nemzeti kérdésben vallott felfogásához, mely valósággal korszakos jelentőségű a XIX. század második felének asszimilációs és nemzetállami teóriáival és gyakorlatával szemben.

Itt is Széchenyi István az eszményképe, akár csak méltányos, a realitásokat néző, a magyar nép sorsát jogi konstrukciónál többre tartó szemléletében. A nemzetiségi kérdés szerinte elválaszthatatlan a magyar nép és magyar állam történetétől. Tehát történetileg gondolkozik a nemzetiségi kérdésben is; valóságérzetét nem bénítja semmi dogmatizmus, miközben a történetileg is igazolt és levezetett magyar méltányosság vezérli állásfoglalását. Mint

történetíró szinte az elsők egyike, aki nemcsak az állam és a vele kapcsolatos közjogi konstrukciók és küzdelmek történetével foglalkozik és a rendiséget nem tekinti a magyar jellem kizárólagos megnyilatkozásának, hanem szerető gonddal fordul a mély rétegek felé. Szekfű Gyula a magyar nép első és eddig legnagyobb történetírója, aki előadása és gondolatai középpontjába a népet állítja és annak változásait vizsgálja. Így jut arra a felismerésre, hogy az összes nemzetiségi problémák és bajok oka történeti: a török hódítás eredménye apasztotta le annyira a magyarok arányszámát, hogy a XVIII. századi beköltözések nyomán Magyarország nemzetiségi állammá változott. A török uralom irtotta ki az ország középpontjáról a magyarok roppant tömegeit, tette néptelenné az országot. Így jöttek be a szerbek és részben a románok; a balkáni elfordulás északra szorította a balkáni népeket, akik a Kárpátok és a Duna vonala mögött némi biztonságot találtak. Szekfű Gyula egyébként is rendkívül finom elemzéssel követi nyomon az egyes nemzetiségek művelődési, gazdasági és szellemi kialakulását és a magyar államhoz fűző viszonyát. Tudatában van annak, hogy a nemzetiségi kérdés jelenléte oly realitás, melyen nem változtat a hatalmi apparátus. Hangoztatja az ország egységét és magyar jellegét, a magyar vezetés jelentőségét és elsőbbségét, ugyanekkor azonban megemlíti, hogy ebben a magyar jellegű államban mindig voltak és lesznek nemzetiségek. Tehát törekedni kell a velük való harmónia megteremtésére. Széchenyi István példája vezet itt, az 1842-es akadémiai beszéd szelleme az,

mely megszabja közéleti álláspontját a nemzetiségi kérdésben. Ezt a megnyilatkozást örök érvényűnek tekinti és a magyar méltányosság és politikai érzék legszebb jelenségének tartja. E mellett Deák és Eötvös nemzetiségi felfogását tartja követendőnek és az 1868:44-es törvény szerinte oly forma, mely hosszú időre biztosította volna együttélésünket.

Mindebből következik már eleve, hogy Szekfű Gyula gyökeresen elutasítja a XIX. század második felének a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját. Nem tagadja az asszimiláció megtörtént tényét és nem helyezkedik merev és merész faji alapra. De az asszimilációnál szellemi és erkölcsi ismérveket keres és hű marad Széchenyi Istvánhoz, ki követelte, hogy a magyar felsőbbség és vezetés elsősorban erkölcsi, de semmiképpen sem hatalmi legyen. Ugyanekkor természetesen nem tartóztatja azokat, akik különböző új jelenségek vonzására ki akarnak szakadni a magyarság közösségéből. Szekfű Gyula talán legelőször ismerte fel a disszimiláció tényét és vont le követelményeit: így csinált eszményt az összezárkózott, külön sajátságokkal rendelkező, saját múltját, történetét és irodalmát átérző magyarságból, melyet a keresztény természetjog és az emberiség szelleme hat át, s következőleg a méltányosság vezet más nemzetiségűek iránt. Végső fokon tehát a szentistváni állam az, mely megfelel vágyainak. A szentistváni állam-eszmény nem ismer külön népcsoportokat, de megbecsüli a kívülről jötteket és általában a más nyelveket és nemzetiségűeket. Szekfű Gyula alapvető magyarázatai közé tartoznak műveinek, írásainak

azok a részletei, hol kifejezi a régi, középkori magyar méltányosság és türelmesség természetét. A magyar társadalmi szervezet egészen más volt, mint a nyugati; a nomád türk politikai szervezet tág teret hagyott a nagyobb hatalom vezetése alá csatlakozott, alája hódoltatott népek belső életének. Ez a laza közösség alkotta a nomád alakulások lényegét; innét a nomád népek roppant száma és politikai hatalma. A keresztény magyar államszervezetben továbbra is megmaradtak ezek a jellemvonások. A kegyes és igazságos — pius et iustus — magyar király ügyelt a letelepedett népek külön életére, lehetővé tette e népek gazdasági és társadalmi természetét, életszükségletei szerinti külön belső életét egy-egy zárt területen belül, ami emellett egyáltalában nem árthatott az állam egységének. Tehát a középkori állam nem ismerte, nem ismerhette az asszimilációt. Az összehasonlítások hosszú sorával mutatta ki Szekfű Gyula, mennyire nem ismerte a középkori szentistváni állam a nemzetiségi küzdelmet és ellentétet, szemben a német, cseh és lengyel nemzeti feszültségekkel. Magyarországon a külön élő letelepült idegen népek megtartották saját nyelvüket és szokásaikat. Szekfű Gyula elutasítja azt a nézetet, mely szerint a középkori magyar királyok a mai értelemben véve asszimilálni akartak volna. Történeti módszeréhez híven nem engedi, hogy a múltra mai nézeteket alkalmazzanak.

A nemzetiségi kérdésekről vallott nézeteiben Szekfű Gyulát nemcsak a méltányosság és a természetjogi álláspont vezeti, hanem nyilvánvaló „hungarico-politicum” is. Tisztában van a nemzetiségi

kérdés összes vonatkozásaival, tudja, hogy Magyarországnak harmóniára van szüksége és az igazi magyar történeti valóság és álláspont felelevenítésével helyes megvilágításba akarja helyezni a kérdést mindenfelé. Tehát meg akarja fosztani a magyarországi nemzetiségi kérdést eddigi problémáitól s kimutatja, éppen a nemzetiségek felé, hogy a XIX. századi politika nem jellegzetes és nem egyértelmű magyar állásfoglalás. Egyáltalában, Szekfű Gyulának az a törekvése, hogy a magyar szellemet tiszta és hamisítatlan mivoltában mutassa be — a magyar szellem örök érvénye pedig semmiképpen sem azonosítható csupán egyes politikai korszakokkal, — például a XIX. század második felének sokban máig is továbbélő magatartása a nemzetiségi kérdésben, semmiképpen sem felel meg sem a magyar történet szellemének, sem a magyarság érdekeinek.

Tételeivel Szekfű Gyula soká állott viták és ellentétek középpontjában, hiszen gondolatai nem egyszer merőben eltérnek a közgondolkozástól. Amúgysem ambíciója, hogy a közgondolkozás irányában éljen és írjon. Számára a felismert és kikutatott igazság és az értelem magánya sokkal többet jelent. De talán éppen ezzel a bátor magánnyal vált Szekfű Gyula közéletünkben azzá, aminek sok-sok nemzedék tiszteli. Eszméink egyik legnagyobb tudatosítója, egyik legnagyobb hatású nemzeti ébresztőnk ő, akinek közéleti és emberi szerepe — túl a történetíró tőle elválaszthatatlan magatartásán — éppen az, hogy értelemre és világosságra nevelje nemzetét.

Gogolák Lajos